

Uskonnonvapaus katsomuksellisesti moninaisessa valtiossa

Suomalaisten näkemykset
kirkon ja valtion suhteista ja
uskonnonvapauden merkityksestä

Kimmo Ketola 23.3.2023

KIRKON TUTKIMUS JA KOULUTUS⁺

Uskonnonvapaus katsomuksellisesti moninaisessa valtiossa

Suomalaisten näkemykset kirkon ja valtion suhteista ja uskonnonvapauden merkityksestä

Kimmo Ketola 23.3.2023

Keskeiset havainnot

- Uskonnonvapauden merkitys korostuu uskonnollisesti ja katsomuksellisesti moninaisessa yhteiskunnassa. Viimeisten vuosikymmenien aikana uskonnonvapaus maailmalla on kuitenkin kaventunut.
- Suomalaisille uskonnonvapaus merkitsee ennen kaikkea yksilönvapauksia. Suuri enemmistö suomalaisista suhtautui myönteisesti ihmisten oikeuteen vaihtaa uskontoa (86 %), solmia avioliittonsa oman katsomuksensa mukaisesti (74 %), noudattaa uskontonsa edellyttämää ruokavaliota (69 %) tai kantaa uskontonsa symboleja ja pukeutua sen mukaisesti (59 %).
- Yli kaksi viidestä (43 %) kannatti jonkinlaista valtion tukea uskonnoille. Näkemykset jakaantuivat kuitenkin siinä, tuliko tuen kohdistua yhteen, harvoihin vai tasapuolisesti kaikkiin uskontoihin.
- Noin kolmasosa (29 %) edusti näkemystä, jonka mukaan valtion ei tulisi tukea eikä rajoittaa mitään uskontoa. Vain noin joka kymmenes (11 %) kannatti uskontojen aktiivista rajoittamista julkisessa elämässä. Juuri kukaan (2 %) ei halunnut rajoitusten ulottuvan yksityiselämän piiriin.
- Kolmasosa suomalaisista ajatteli, että Suomen valtio tarjoaa yhtäläiset olosuhteet luterilaisille, uskonnollisille vähemmistöille ja uskonottomille. Noin viidesosa oli asiasta eri mieltä, ja merkittävä osuus vastaajista oli neutraalilla kannalla tai ei osannut ottaa kantaa.

Johdanto

Eräs aikamme paradokseja on, että samanaikaisesti kun uskontojen tihenevä vuorovaikutus alleviivaa uskonnonvapauden tärkeyttä, se näyttää kansainvälisten mittauksen mukaan olevan kapenemassa.¹ Esimerkiksi Pew Research Center on seurannut uskontoon kohdistuvien valtiollisten rajoitusten ja sosiaalisten vihamielisyyden ilmausten kehitystä indeksilukujen avulla vuodesta 2007.² Viimeisimmän raportin mukaan uskonnollisiin ryhmiin kohdistunut häirintä oli koko mittausjakson korkeimmalla tasolla

¹ Hertzke 2013, 3.

² Pew käyttää mittauksissaan kahta indeksilukua: GRI (Government Restrictions Index) mittaa valtiovallan toimesta asetettuja lakeja ja toimenpiteitä, jotka rajoittavat uskonnonvapautta. SHI (Social Hostilities Index) puolestaan mittaa yksilöiden tai yksityisten organisaatioiden ja ryhmien toimesta tehtyjä vihamielisiä tekoja, jotka perustuvat uskontoon.

vuonna 2019.³ Erityisesti valtiovallan toimesta asetetut uskonnonvapauden rajoitukset ovat lisääntyneet ja pysyneet korkealla tasolla. Vuonna 2019 rajoitukset olivat yhtä korkealla tasolla kuin korkeimmillaan vuonna 2012.⁴ Myös sosiaalisten vihamielisyyden ilmausten määrä kasvoi nopeasti vuoteen 2012 saakka, jonka jälkeen ne ovat pysyneet korkealla tasolla laskeakseen tuoreimmassa arvioissa vuonna 2019 vain hiivien.⁵

Lisääntyvän uskonnollisen moninaisuuden myötä uskonnon yhteiskunnallinen rooli on murroksessa. Ilmiö näkyy myös pohjoismaisissa tutkimuksissa. Yhtäältä tilastot osoittavat selkeästi, että yksilötasolla on nähtävissä selkeää maallistumiskehitystä, mutta yhteiskunnan muilla tasoilla kehitys ei ole ollut yhtä suoraviivaista.⁶ Esimerkiksi norjalainen uskontososiologi Inger Furseth on tästä syystä kehittänyt teoreettista näkökulmaa, jossa pyritään erityisesti kiinnittämään huomiota uskonnollisen muutoksen kompleksisuuteen eli monitahoisuuteen.⁷ Uskonnollisella kompleksisuudella tarkoitetaan yhteiskunnan eri tasoilla tapahtuvien samanaikaisten uskonnollisten kehityskulkujen moninaisuutta ja mahdollista ristiriitaisuutta.⁸

Osaltaan seurauksena näistä moninaisista ja osin ristiriitaisista kehityskuluista myös eri oppialojen tutkijoiden kiinnostus uskonnon rooliin politiikassa ja julkisella elämänalueella on viime vuosikymmeninä lisääntynyt merkittävästi.⁹ Monet viimeaikaisista tutkimuksista ovat sivunneet erityisesti uskonnonvapauden liittyviä kysymyksiä. Oikeustieteessä ja kansainvälisen politiikan tutkimuksessa niitä on tarkasteltu jo pidempään, mutta 2000-luvulla on alettu kehittää myös erityistä uskonnonvapauden sosiologiaa.¹⁰ Aihetta on alettu lähestyä systemaattisesti kerättyjen aineistojen avulla, jotka mahdollistavat maiden väliset vertailut.¹¹ Italialaiset sosiologit Olga Breskaya ja Giuseppe Giordan ovat lisäksi kehittäneet uskonnonvapautta koskevia kyselyinstrumentteja väestötason kyselyjä varten.¹² Uskonnonvapauden liittyvät kysymykset ovat olleet keskeisiä myös viimeaikaisessa suomalaisessa uskontotieteessä.¹³

Tässä raportissa uskonnonvapauden kysymyksiä lähestytään erityisesti julkisen vallan roolin kautta: millä tavalla julkinen valta voi vaikuttaa uskonnonvapauden toteutumiseen? Millaisia normatiivisia ihanteita uskonnon ja valtion välisistä suhteista on esitetty uskonnonvapauden näkökulmasta? Aluksi esitellään näistä aiheista käytyä teoreettista keskustelua ja aiempaa tutkimusta uskonnon ja valtion suhteista. Sen jälkeen tarkastellaan suomalaisten käsityksiä uskonnonvapaudesta sekä kirkon ja valtion suhteista Kirkon tutkimus ja koulutus -yksikön teettämän Gallup Ecclesiastica 2022 -kyselyn (N = 1 104) valossa. Kyselyssä tiedusteltiin kirkon ja valtion suhteiden järjestämisestä ja lisäksi käytettiin joitakin Breskayan ja Giordanin laatimia kysymyspattereita, jotka koskivat uskonnonvapaudelle annettuja merkityksiä. Kyselyn toteutti Kantar Public loka-marraskuun vaihteessa (28.10.–2.11.2022), ja sen kohderyhmänä olivat 18-vuotiaat ja sitä vanhemmat suomalaiset.¹⁴

³ Pew Research Center 2021, 27.

⁴ Pew Research Center 2021, 10.

⁵ Pew Research Center 2021.

⁶ Ks. Christoffersen et al. 2010; Nynäs et al. 2012; Lind et al. 2016; Furseth 2018; Slotte et al. 2022.

⁷ Furseth 2021, 2022.

⁸ Furseth 2021, 6.

⁹ Ks. esim. Bruce 2003; Calhoun et al. 2011; Toft et al. 2011; Ferrari & Pastorelli 2012; Hertzke 2013; Fox 2013; 2015; 2016; Hjelm 2015; Lind et al. 2016; Ziebertz & Hirsch Ballin 2016; Lövheim et al. 2018; Pesonen et al. 2019.

¹⁰ Richardson 2006, Finke 2013; Breskaya et al. 2018; 2021.

¹¹ Esim. Marshall 2000; Grim & Finke 2006; Fox 2008; 2015; 2016; Pew Forum on Religion and Public Life 2009.

¹² Breskaya & Giordan 2019.

¹³ Esim. Hjelm 2014; 2021; Sakaranaho 2006; Sakaranaho & Mäkelä 2020; Konttori 2015; Äystö 2019.

¹⁴ Aineisto kerättiin Manner-Suomen väestöä edustavasta Kantarin Forum-internetpaneelistä. Aineisto painotettiin vastaamaan väestöä iän, sukupuolen ja asuinalueen suhteen.

Uskonnonvapaus liberaalin demokratian teorioissa

Julkisen vallan rooli uskonnonvapauden turvaamisessa on monimutkaisempi kuin yleisesti ajatellaan. Uskonnonvapaudella voidaan yhtäältä tarkoittaa sitä, että julkinen valta ei toimillaan rajoita ihmisten mahdollisuutta harjoittaa tai olla harjoittamatta uskontoa. Tämän tulkinnan perusteella riittää, kun valtio puuttuu mahdollisimman vähän uskontoon ja sen harjoittamiseen. Toisen tulkinnan mukaan julkisella vallalla on nimenomainen velvollisuus suojata jokaisen mahdollisuutta harjoittaa uskontoaan tai olla harjoittamatta mitään uskontoa. Toisin sanoen tässä tapauksessa julkiselta vallalta nimenomaan edellytetään aktiivisia toimenpiteitä uskonnonvapauden yhtäläiseksi toteutumiseksi yhteiskunnassa.¹⁵

Foxin mukaan jälkimmäistä tulkintaa puoltaa se, että uskonnollisten ja katsomuksellisten vähemmistöjen asema on usein haavoittuva.¹⁶ Eryityisesti uskonnollisten vähemmistöjen tavat ja uskomukset poikkeavat tyypillisesti valtakulttuurista, ja he saattavat käyttää symboleja, jotka erottavat heidät enemmistöstä. Pelkästä erilaisuudestaan johtuen he kohtaavat usein ennakkoluuloja, pilkkaa, syrjintää tai muuten negatiivista kohtelua, usein myös vainoa ja väkivaltaa. Jos julkinen valta ei mitenkään puutu väestössä esiintyvään vähemmistöjen syrjintään, voidaanko sen katsoa toimivan neutraalisti uskonnonvapauden suhteen? Julkinen valta ei tällöin *itse* rajoita uskonnon vapaata harjoittamista. Puuttumattomuudellaan se kuitenkin saattaa epäonnistua muiden perus- ja ihmisoikeuksien ylläpitämisessä, mikä on omiaan johtamaan vähemmistöjen uskonnonvapauden rajoittumiseen. Lisäksi on empiirisesti osoitettavissa, että julkinen valta, joka ei puutu kansalaistensa keskuudessa esiintyvään vähemmistöjen syrjintään ja vainoon, syyllistyy siihen todennäköisemmin myös itse omissa toimissaan.¹⁷ Julkisen vallan on siis turvattava monien ihmisoikeuksien toteutuminen, jotta myös uskonnonvapaus voisi toteutua.

Monet liberaalin demokratian teoreetikot ovat kuitenkin vaatineet julkiselta vallalta vielä tätäkin enemmän. Usein esitetyn argumentin mukaan julkisen vallan velvollisuuksiin kuuluu taata tasapuoliset toimintaedellytykset (*level playing field*) kaikille uskonnollisille yhteisöille uskonnonvapauden toteutumiseksi. On mahdollista luoda olosuhteet, joissa kenenkään vapautta harjoittaa uskontoa ei millään tavalla rajoiteta, vaikka joitakin uskontoja tuetaan julkisen vallan toimesta enemmän kuin toisia. Tasapuolisten toimintaedellytysten argumentti tarkoittaa kuitenkin, että julkinen valta ei voisi suosia mitään yksittäistä uskontoa tavalla, joka poikkeaa muista uskonnoista.¹⁸

Kaikki eivät kuitenkaan hyväksy tätä argumenttia. Yhden vasta-argumentin mukaan demokraattisesti valitut päättäjät tekevät joka tapauksessa politiikkavalintoja, joissa määrättyjä yhteiskunnalle hyödyllisiksi katsottuja asioita halutaan edistää, vaikka niille ei ole kaikkien kansalaisten varauksetonta tukea.¹⁹ Tämän argumentin mukaan uskontojen tuki tai sääntely eivät poikkea tässä suhteessa muistakaan poliittisista valinnoista. Casanova on lisäksi argumentoinut, että esimerkiksi valtionuskonnosta tulee uskonnonvapauden este vain siinä tapauksessa, että se asetetaan monopoliasemaan, se rajoittaa muiden uskontojen harjoittamista, tai se rapauttaa yhdenvertaisuutta ja estää yhtäläisten oikeuksien toteutumista.²⁰

Vaikka enemmistö liberaalin demokratian teoreetikoista kannattaa jonkinlaista uskonnon ja valtion erottamista toisistaan, mitään yksimielisyyttä ei ole siitä, kuinka tämä käytännössä pitäisi toteuttaa. Uskonnon ja valtion erottaminen voi tapahtua monella tavalla, ja eri teoreetikot ovat painottaneet eri

¹⁵ Ks. Fox 2016, 12–15.

¹⁶ Fox 2016, 15.

¹⁷ Grim & Finke 2011, sit. Fox 2016, 15.

¹⁸ Toft et al. 2011; Finke 2013; keskustelusta, ks. Fox 2016 15–25.

¹⁹ Mazie 2004; Driessen 2010.

²⁰ Casanova 2009, 1063; keskustelusta, ks. Fox 2016, 18–19.

asioita. Poliitikantutkija Jonathan Fox on jaotellut uskonnon ja valtion erottamista koskevat mallit neljään päätyyppiin:²¹

1. **Laisismi-sekularismi:** valtio ei voi tukea uskontoa, ja samalla uskontoa rajoitetaan julkisella elämänalueella. Tässä mallissa uskonto nähdään uhkana demokratialle, minkä vuoksi sitä tulee rajoittaa julkisessa elämässä. Tyypiesimerkkinä on Ranska, ja siksi mallin nimi pohjautuu ranskankieliseen termiin *laïcité*, jolla tähän ajattelutapaan viitataan.
2. **Riippumattomuus:** valtio ei voi tukea mutta ei myöskään erikseen rajoittaa uskonnonharjoittamista, silloin kun se tapahtuu yleisen lain puitteissa eikä loukkaa kenenkään muun oikeuksia. Tyypiesimerkkinä tästä mallista on Yhdysvallat.
3. **Neutraali poliittinen huolenpito** (*neutral political concern*). Neutralististen mallien mukaan valtio voi tukea tai rajoittaa uskontoa, kunhan se tekee sen tasapuolisesti. Tästäkin on kaksi versiota riippuen siitä, korostetaanko seuraamuksia vai intentiota. Neutraalin huolenpidon mallissa fokus on seuraamuksissa, eli valtiolliset toimet eivät saa suosia eivätkä haitata minkään elämäntavan toteuttamista muista poikkeavalla tavalla.
4. **Ihanteiden poissulkeminen** (*exclusion of ideals*). Tässä mallissa puolestaan fokus on intentiossa, eli valtio ei voi oikeuttaa toimenpiteitään tavalla, joka asettaa jonkun katsomuksen etuoikeutettuun asemaan, vaikka käytännön seuraamusten tasolla vaikutukset eri uskontoihin poikkeaisivat toisistaan.

Näiden eri lähestymistapojen keskinäiset erot siinä, millaisia julkisen vallan toimia uskontoa kohtaan hyväksytään, ovat huomattavia (taulukko 1). Neutralistiset lähestymistavat sallivat julkisen vallan tukea uskontoa tai rajoittaa sitä, mikäli tuki tai rajoitukset koskevat yhdenvertaisesti kaikkia uskontoja. Toisin sanoen uskonnon ja valtion ero määritellään uskonnollisen *suosimisen* kieltona sen sijaan, että kiellettäisiin kaikki julkisen vallan puuttuminen uskonnolliseen elämään. Mikään edellisistä ei kuitenkaan sallisi sitä, että vähemmistöjä rajoitetaan eri tavalla kuin muita.

Jotkut ovat kuitenkin argumentoineet, että katsomuksellinen ja uskonnollinen neutraalius ovat mahdottomia. On esitetty, että tavoite olla suosimatta mitään uskontoa tarkoittaa käytännössä *sekularistisen*²² ideologian suosimista, minkä katsotaan tarkoittavan syrjivää kohtelua kaikkea uskontoa kohtaan. Argumentin mukaan uskontojen suosimisen kielto tarkoittaa uskonnottomaan ideologiaan perustuvan yhteiskunnan suosimista, jossa kaikki uskonnollisuuden ilmaukset pakotetaan yksityiselle elämänalueelle. Koska pyrkimys poistaa uskonto julkisesta elämästä on uskonnollista elämäkatsomusta syrjivää, se on vastoin liberalismiin ihanteita. Jos julkinen valta voi tukea sekulaareja organisaatioita tai sallia niiden vapaan toiminnan julkisella elämänalueella, millä perusteella uskontojen suhteen voitaisiin toimia toisin?²³

Charles Taylor onkin argumentoinut, että syyt juuri *uskonnon* ja valtion erottamista koskevien vaatimusten korostumiseen ovat pitkälti historiallisia ja ideologisia.²⁴ Suuressa osassa maailmaa uskonnot ovat olleet

²¹ Fox 2007, 6–10; 2008, 57–59; 2015, 28–32; 2016, 20–21. Fox tukeutuu jaottelussaan osin Joseph Razin (1986) ja John Madeleyn (2003a; 2003b) aiemmin esittämiin teoreettisiin tarkasteluihin.

²² On syytä huomata, että 'sekularismilla' voidaan tarkoittaa eri asioita. Minimimääritelmän mukaan se tarkoittaa ainoastaan periaatetta, jonka mukaan uskonnollisen ja poliittisen auktoriteetin tulisi olla toisistaan erillisiä. Laajemman määritelmän mukaan kyseessä on ideologia, jonka pyrkimyksenä on marginalisoida uskonto kaikkialta julkiselta elämänalueelta Ranskan *laïcité*-mallin mukaisesti, ks. Diotallevi 2015. Sekularismista ideologiana, ks. Fox 2015, 26–32.

²³ Ks. Sihvola 2011, 289–290; Fox 2016, 22.

²⁴ Taylor 2013/2010, 25.

monin tavoin kietoutuneet valtarakenteisiin ja siksi huomio kiinnitetään helposti juuri niiden roolin rajoittamiseen osana demokratisoitumiskehitystä. Joissakin maissa kansallinen yhtenäisyys on tästä syystä haluttu tietoisesti rakentaa uskonnoista riippumattoman moraalien ja identiteetin varaan. Taylorin mukaan tämä ajattelumalli on kuitenkin nykyajan katsomuksellisesti moninaisessa maailmassa vanhentunut. Huomio tulisi sen sijaan kohdistaa valtion suhteeseen koko katsomuksellisen moninaisuuden kirjoon. Valtion neutraalisuuden tavoitteena tulisi olla välttää suosimasta tai syrjimästä ei ainoastaan uskontoa, vaan mitä tahansa kokonaisvaltaista katsomusta, olipa se uskonnollinen tai uskonnoton. Julkisen vallan neutraalius ei tarkoita ainoastaan, että ei voida suosia kristinuskoa vaikkapa islamin kustannuksella, vaan uskontoja ei tulisi suosia myöskään uskonnottomuuden kustannuksella tai uskonnottomuutta suosia uskontojen kustannuksella. Ilmeistä on, että tämä on helpommin sanottu kuin tehty. Kuten Taylor asian kiteyttää: ”Ongelmana on, että todella moninainen demokratia ei voi palata kansalaisuskontoon eikä -uskonnottomuuteen, niin lohduttavaa kuin se olisikin, ilman että se pettää omat periaatteensa. Me olemme tuomitut elämään osittain limittäisessä konsensuksessa.”²⁵

Taulukko 1. Suhtautuminen julkisen vallan toimenpiteisiin liberaalin demokratian normatiivisten ihanteiden mukaisissa uskonnon ja valtion suhteiden malleissa. Fox 2015, 29; 2016, 26.

	Laisismi- sekularismi	Riippumattom uus	Neutralismi	
			Neutraali poliittinen huolenpito	Ihanteiden poissulkeminen
Rajoituksia julkiseen uskonnon harjoittamiseen tai instituutioihin	Kyllä, mikäli sovelletaan kaikkiin uskontoihin	Ei	Kyllä, mikäli sovelletaan kaikkiin uskontoihin	Kyllä, jos se ei perustu minkään uskonnon ideologiseen suosimiseen
Rajoituksia yksityiseen uskonnon harjoittamiseen	Kyllä, mikäli sovelletaan kaikkiin uskontoihin	Ei	Kyllä, mikäli sovelletaan kaikkiin uskontoihin	Kyllä, jos se ei perustu minkään uskonnon ideologiseen suosimiseen
Uskontojen tukeminen	Ei	Ei	Kyllä, mikäli sovelletaan kaikkiin uskontoihin	Kyllä, jos se ei perustu minkään uskonnon ideologiseen suosimiseen
Uskonnollisten vähemmistöjen epätasa-arvoinen kohtelu	Ei	Ei	Ei	Kyllä, jos se ei perustu minkään uskonnon ideologiseen suosimiseen
Uskonnon rajoittaminen poliittisessa diskurssissa	Kyllä	Ei	Kyllä, jos sovelletaan tasapuolisesti	Kyllä, jos se ei perustu minkään uskonnon ideologiseen suosimiseen
Uskonnollisten ihanteiden vaikutus poliittiseen päätöksentekoon	Ei	Ehkä, jos ei sisällä tukea tai rajoitteita	Kyllä, jos ei johda epätasa-arvoiseen kohteluun	Ei

²⁵ Taylor 2013/2010, 39.

Uskonnon ja valtion suhteet maailmassa

On myös tärkeää voida arvioida sitä, miten hyvin nämä erilaiset mallit ovat maailman eri valtioissa toteutuneet. Tämän kysymyksen suhteen pioneerityötä on tehnyt Jonathan Fox, joka on tutkinut julkisen vallan suhteita uskontoon maailmanlaajuisilla vertailevilla aineistoilla.²⁶ Hänen analyysinsä ovat osoittaneet, että esimerkiksi vuonna 2008 maailmassa oli 75 valtiota, joissa uskonnon ja valtion ero oli kirjattuna perustuslakiin, 64 valtiota, joiden perustuslait eivät määritelleet suhdetta uskontoon ja 33 valtiota, joissa oli valtionuskonto (taulukko 2). Toisin sanoen perustuslakien perusteella alle puolet maailman valtioista oli virallisesti sellaisia, joissa uskonto ja valtio oli perustuslaillisesti erotettu toisistaan.

Perustuslait ovat kuitenkin varsin ylimalkainen indikaattori, jonka on useissa tutkimuksissa todettu johtavan harhaan.²⁷ Fox on tästä syystä luokitellut valtioita myös tarkemmin niissä harjoitetun uskontopolitiikan mukaan. Pääkategorioita on viisi: (1) maat, joissa on valtionuskonto; (2) maat, joissa ei ole valtionuskontoa, mutta silti yhdellä uskonnolla on selkeä erityisasema; (3) maat, joissa suositaan useampia uskontoja; (4) maat, joissa kaikkia uskontoja kohdellaan tasapuolisesti; sekä (5) maat, joissa suhde uskontoon on vihamielinen. Kun nämä luokitukset ristiintaulukoidaan perustuslakien kirjausten kanssa, käy ilmi, että perustuslakien kirjaukset eivät ole suoraviivaisesti yhteydessä harjoitettuun uskontopolitiikkaan. Esimerkiksi maista, joiden perustuslakeihin on kirjattu uskonnon ja valtion erottaminen, noin puolet (49 %) suosi yhtä tai useampaa uskontoa muita enemmän. Yli neljännes (28 %) suosi yhtä uskontoa ja noin viidennes (21 %) useampaa uskontoa. Tämä merkitsee, että perustuslaillisilla kirjauksilla uskonnon ja valtion erottamisesta on tosiasiallisesti varsin heikko yhteys konkreettisesti harjoitettuun uskontopolitiikkaan.²⁸

Taulukko 2. Perustuslain kirjaukset valtion uskontosuhteesta suhteutettuna maiden uskontopolitiikkaan Foxin luokituksen mukaan vuonna 2008. RAS Constitutions Dataset 1990–2008; Fox 2015, 43, 209.

	N	% kaikista	Valtion uskontopolitiikka (%)				
			Valtion-uskonto	Yhden uskonnon suosiminen	Usean uskonnon suosiminen	Tasavertainen kohtelu	Vihamielinen
Perustuslakiin kirjattu uskonnon ja valtion ero	75	44	0	28	21	44	7
Ei kirjausta	64	37	6	36	27	25	6
Perustuslakiin kirjattu valtionuskonto	33	19	100	0	0	0	0
Kaikki	172	100	23	25	19	24	9

Foxin aineistoihinsa luomat lainsäädäntöä koskevat indeksimuuttujat mahdollistavat myös maiden luokittelut sekularismin normatiivisten ihanteiden perusteella. Hänen analyysinsä osoittavat, että millä

²⁶ Ks. Fox 2008; 2015.

²⁷ Finke 2013, 299.

²⁸ Fox 2015, 210.

tahansa normatiivisella kriteerillä mitattuna uskonto ja valtio ovat tosiasiallisesti toisistaan erotettuja vain vähemmistössä maailman valtioita (taulukko 3). Noin 17 prosenttia maailman valtioista täyttää väljästi tulkittuina laisistiset kriteerit, 13 prosenttia riippumattomuutta edustavat kriteerit ja 17 prosenttia neutralistiset kriteerit. Jos tarkasteluun otetaan pelkästään maat, joiden perustuslakiin on kirjattu uskonnon ja valtion erottaminen, normatiiviset ihanteet täyttävät maat ovat edelleen vähemmistössä kaikkien kriteerien mukaan. Niistäkin maista, joiden perustuslait vaikenevat uskonnon ja valtion suhteista, yli kymmenesosa täyttää kunkin normatiivisen ihanteen mukaiset kriteerit.

Myös läntisissä demokratioissa, tai demokraattisissa valtioissa ylipäätään, uskonnon ja valtion erottamisen normatiiviset kriteerit täyttäviä maita on vain vähemmistö. Läntisistä demokratioista vain noin joka kymmenes (11 %) täyttää laisistiset tai riippumattomuuskriteerit ja noin joka seitsemäs (15 %) täyttää neutralistiset kriteerit. Nämä kaikki ovat huomionarvoisia havaintoja, sillä liberaalin demokratian teorioissa uskonnon ja valtion erottamisella on merkittävä rooli.²⁹

Taulukko 3. Niiden maiden osuus, jotka täyttävät uskonnon ja valtion eroa koskevat normatiiviset ihanteet perustuslain kirjausten ja demokraattisuuden mukaan. (%) RAS Constitutions Dataset 1990–2008; Fox 2015, 215.

	Laisismi-sekularismi*	Riippumattomuus**	Neutralismi***
Perustuslakiin kirjattu uskonnon ja valtion ero	28	21	27
Ei kirjausta	13	11	14
Perustuslakiin kirjattu valtionuskonto	0	0	0
Läntiset demokratiat	11	11	15
Kaikki täydet demokratiat****	18	18	21
Kaikki maat (N=172)	17	13	17

* Kriteerit: uskontojen virallinen tuki = tilaa antava tai vihamielinen; uskontojen tuki -indeksi ≤ 5 ; sääntelyindeksi = ei rajoitteita; syrjivä lainsäädäntö -indeksi ≤ 5 .

** Kriteerit: uskontojen virallinen tuki = tilaa antava tai separationistinen; uskontojen tuki -indeksi ≤ 5 ; sääntely ≤ 5 ; syrjivä lainsäädäntö -indeksi ≤ 5 .

*** Kriteerit: uskontojen virallinen tuki = tasapuolinen tuki, tilaa antava tai ei-uskontospesifi vihamielisyys; uskontojen tuki-indeksi ≤ 5 ; sääntelyindeksi = ei rajoitteita; syrjivä lainsäädäntö -indeksi ≤ 2 .

**** Polity Index =10

Foxin tutkimukset osoittavat, että uskonto kaikkialla maailmassa on yhä edelleen keskeinen osa valtiollista politiikkaa ja että enemmistöuskonnoilla on useimmissa maissa jonkinlainen erityissuhde julkiseen valtaan. Vaikka muutoksia suuntaan ja toiseen tapahtuu, viimeisten vuosikymmenien aikana suuntaus on myös Foxin tutkimusten mukaan ollut kohti julkisen vallan *lisääntyntä* puuttumista uskonnolliseen elämään.³⁰ Poliittisen sekularismin kannattajat ovat menestyneet siinä, että uskonnon ja valtion ero on kirjattu yhä useampaan perustuslakiin. Kuitenkin menestys on ollut heikkoa näiden periaatteiden toteen saattamisessa.

²⁹ Fox 2015, 214. Ks. myös Fox 2007.

³⁰ Fox 2015; 2016.

Harva valtio on onnistunut lisäämään uskonnon ja valtiiovallan keskinäistä riippumattomuutta jopa niissä valtioissa, jotka perustuslaeissaan näin ilmoittavat. Kuten Fox asian näkee, koko kysymys uskonnon ja valtion erottamisesta on yksinkertaistava ja harhaanjohtava. Tärkeämpää olisi kysyä, kuinka paljon ja millä tavoin valtiot voivat uskonnolliseen elämään puuttua demokratian ja uskonnonvapauden kärsimättä.³¹

Suomalaisten näkemykset uskonnon ja valtion suhteista

Suomalaisten näkemystä uskonnon ja valtion suhteista ei ole juurikaan mitattu kyselytutkimuksissa. Kirkon tutkimuksen ja koulutuksen (aiemmin Kirkon tutkimuskeskuksen) teettämässä Gallup Ecclesiastica -kyselyissä aihetta lähestyttiin ensimmäistä kertaa syksyllä 2022 toteutetussa kyselyssä. Aihetta lähestyttiin kysymyspatterilla, jossa oli kuusi erillistä väittämää, joista vastaajia pyydettiin valitsemaan parhaiten omaa kantaansa vastaava vaihtoehto (kuvio 1). Ensimmäiset kolme vaihtoehtoa edustivat kantaa, jonka mukaan valtion tulisi tavalla tai toisella tukea uskontoja. Noin 15 prosenttia vastaajista edusti uskonnollisen valtion ihannetta, jonka mukaan ”valtion tulee sitoutua uskonnollisiin periaatteisiin, jotka on kirjattu lakiin ja joita kaikkien on noudatettava”. Liki pitäen saman verran, noin 16 prosenttia vastaajista, kannatti näkemystä, jonka mukaan ”valtion ei tule sitoutua uskonnollisiin periaatteisiin, mutta se voi tukea historiallisia enemmistöuskontoja eri tavalla kuin muita”. Noin 13 prosenttia kannatti vaihtoehtoa, jonka mukaan ”valtion tulee tukea tasapuolisesti kaikkia uskontoja ja katsomuksellisia yhteisöjä”.

Yhteensä siis yli kaksi viidestä (43 %) suomalaisesta kannatti jonkinasteista valtion tukea uskonnoille. Näkemys luonnollisesti korostui uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvilla vastaajilla, vaikkakaan ei kovin dramaattisesti. Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvista näin ajatteli 56 prosenttia ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvista 61 prosenttia. Myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista vastaajista lähes neljäsosa (24 %) oli uskontojen valtiollisen tuen kannalla.

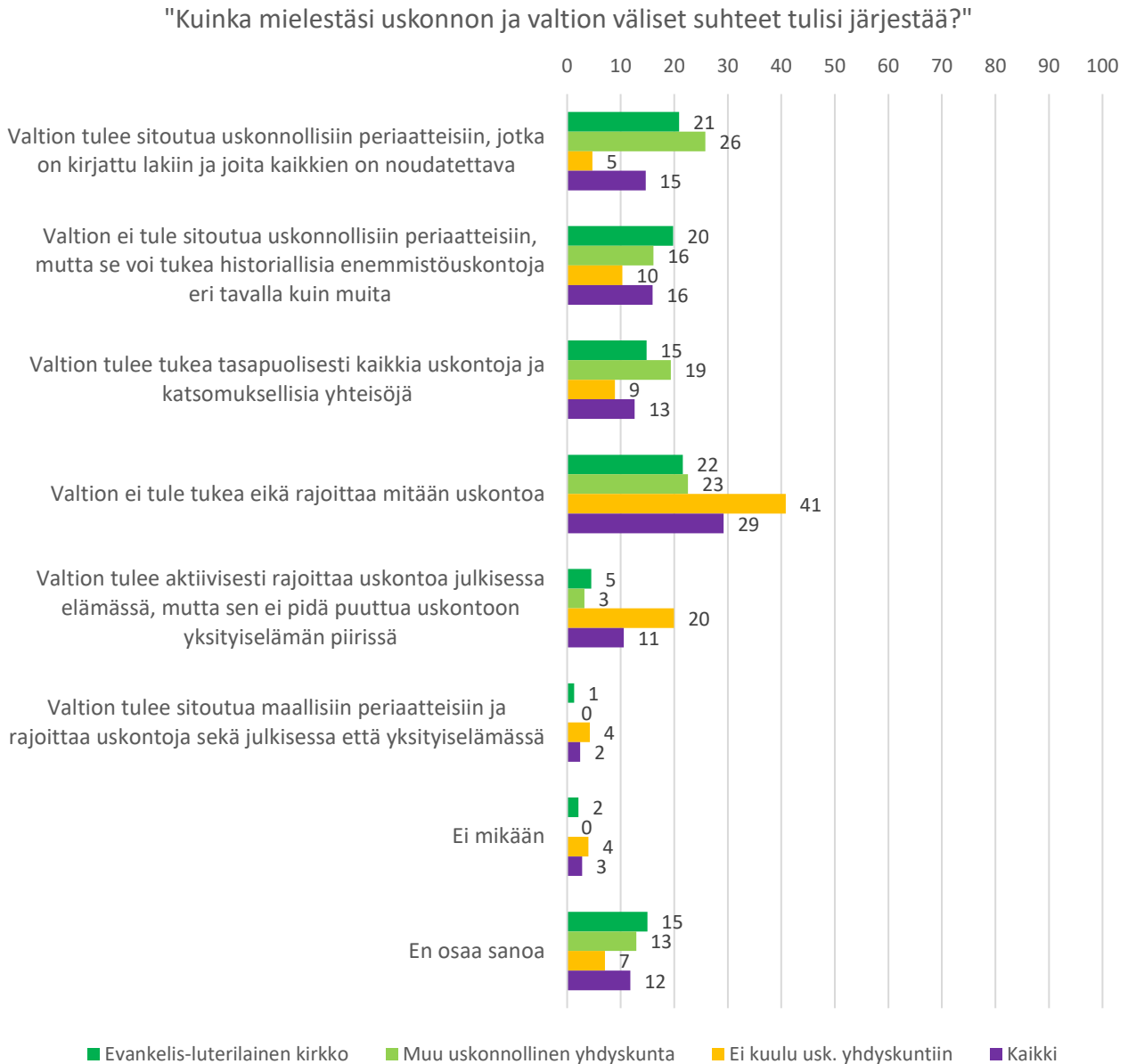
Täyttä riippumattomuutta korostavaa kantaa edusti väittämä, jonka mukaan ”valtion ei tule tukea eikä rajoittaa mitään uskontoa”, ja sen oli valinnut lähes kolmasosa (29 %) vastaajista. Se oli selvästi eniten kannatusta saanut näkemys uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien keskuudessa: heistä yli kaksi viidestä (41 %) kannatti juuri tätä mallia. Kuitenkin myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista vastaajista yli viidesosa kannatti tätä mallia: Evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvista näkemystä kannatti 22 prosenttia ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista 23 prosenttia.

Sen sijaan uskontoon kielteisesti suhtautuvia malleja kannattivat vain verrattain harvat. Joka kymmenes (11 %) kannatti laisista mallia, jonka mukaan ”valtion tulee aktiivisesti rajoittaa uskontoa julkisessa elämässä, mutta sen ei pidä puuttua uskontoon yksityiselämän piirissä”. Tämäkin näkemys korostui erityisesti uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien keskuudessa, joista joka viides (20 %) oli tällä kannalla. Vain kaksi prosenttia vastaajista kannatti ajatusta, jonka mukaan ”valtion tulee sitoutua maallisiin periaatteisiin ja rajoittaa uskontoja sekä julkisessa että yksityiselämässä”. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomistakin vain neljä prosenttia oli tällä kannalla.

Lisäksi kolme prosenttia vastaajista katsoi, ettei mikään esitetyistä vaihtoehdoista edustanut heidän kantaansa ja kaksitoista prosenttia ei osannut vastata kysymykseen. Vastaamattomien suhteellisen korkeaan osuuteen vaikutti todennäköisesti se, ettei asia ole viime vuosikymmeninä ollut juuri millään lailla julkisuudessa tai politiikan asialistalla ja harva suomalainen on joutunut asiaa aktiivisesti pohtimaan.

³¹ Fox 2007.

Kuvio 1. Suomalaisen kannatus erilaisille uskonnon ja valtion suhteiden järjestämisen malleille uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden mukaan (%). GE 2022, N = 1 104.



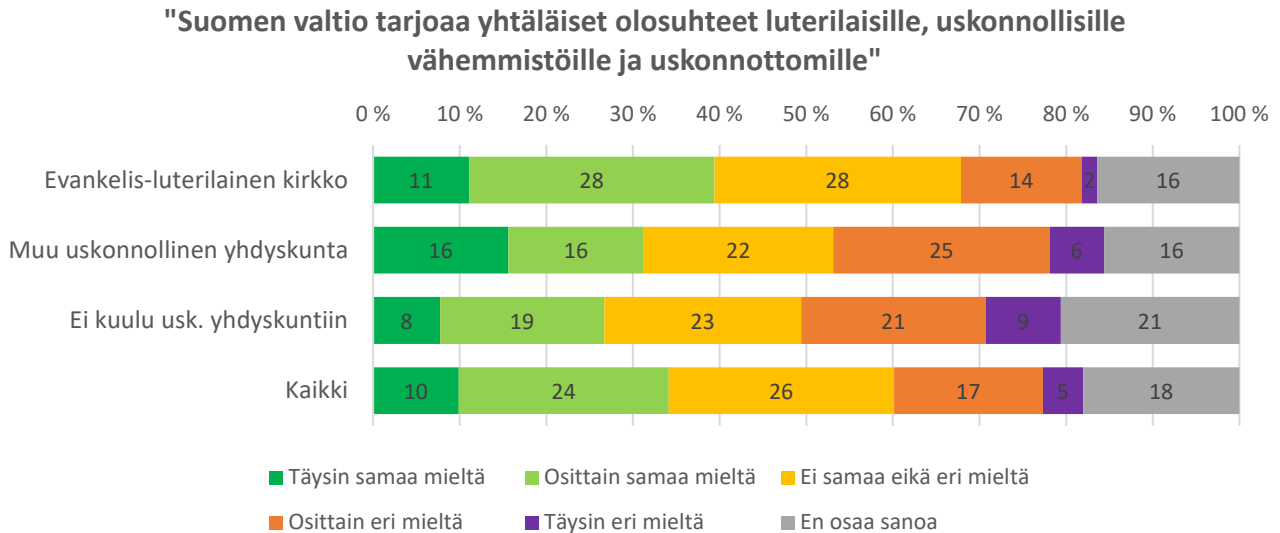
Sukupuolten välillä ei ollut näkemyksissä erityisen suurta eroa. Erot tulivat kuitenkin näkyviin siinä, että miehet suosivat jossain määrin enemmän uskontokielteisiä malleja, heistä yhteensä 17 prosenttia kannatti jompaakumpaa niistä, kun naisista vastaava osuus oli puolet vähemmän, vain yhdeksän prosenttia. Samaan aikaan ajatus siitä, että valtio tukee erityisellä tavalla historiallisia uskontoja, sai miehiltä (18 %) jossain määrin enemmän kannatusta kuin naisilta (13 %). Sen sijaan naisten keskuudessa kannatettiin enemmän ajatusta valtion tasapuolisesta tuesta kaikille uskonnoille: naisista sitä kannatti 15 prosenttia ja miehistä vain joka kymmenes.

Uskontojen ja katsomusten yhdenvertainen kohtelu

Gallup Ecclesiastica 2022 -kyselyssä suomalaisilta tiedusteltiin myös sitä, kuinka he yleisesti ottaen näkevät valtion suhtautuvan eri uskontoihin ja katsomuksellisiin ryhmiin (kuvio 2.). Vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väittämään, jonka mukaan ”Suomen valtio tarjoaa yhtäläiset olosuhteet luterilaisille, uskonnollisille

vähemmistöille ja uskonottomille”. Kaikista vastaajista noin kolmasosa (34 %) oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä, runsas neljäsosa (26 %) neutraalilla kannalla ja runsas viidennes (22 %) täysin tai jokseenkin eri mieltä väittämästä. Lisäksi lähes viidennes (18 %) ei osannut ottaa väittämään kantaa.

Kuvio 2. Näkemykset valtion suhtautumisesta uskonnollisiin ja katsomuksellisiin ryhmiin ryhmien jäsenyyden mukaan. GE 2022, N = 1 079–1 081.



Vastaajien oma uskonnollinen ja katsomuksellinen tausta vaikutti jossain määrin vastauksiin. Siinä missä evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvista myönteisten osuus oli 39 prosenttia, muihin yhdyskuntiin kuuluvista vastaava osuus oli 32 prosenttia ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista 26 prosenttia. Vastaavasti täysin tai jokseenkin kielteisellä kannalla olevien osuus oli luterilaisilla 16 prosenttia ja muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvilla 31 prosenttia ja uskontokuntiin kuulumattomilla 30 prosenttia. Luterilaisten ja uskontokuntiin kuulumattomien välillä oli noin 13 prosenttiyksikön ero myönteisten osuudessa ja vastaavasti noin 14 prosenttiyksikön ero kielteisten osuudessa. Sen sijaan uskonnollisten vähemmistöjen ja uskontokuntiin kuulumattomien välillä näkemykset erosivat vain vähän: myönteisten osuudessa viisi prosenttiyksikköä ja kielteisten osuudessa vain yhden prosenttiyksikön verran. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvien ja uskontokuntiin kuulumattomien vastaukset jakaantuivat myös varsin tasaisesti myönteisiin ja kielteisiin. Esimerkiksi muihin yhdyskuntiin kuuluvista 31 prosenttia oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väitteestä ja täsmälleen sama osuus vastaavasti eri mieltä.

Kaiken kaikkiaan vastaukset kertovat, että luterilaisuus näyttäytyy erityisesti uskonnollisten vähemmistöjen ja uskontokuntiin kuulumattomien katsannossa edelleen valtion erityisesti suosimana uskontoperinteenä. Noin kolmasosa molempien ryhmien vastaajista oli yhtäläistä kohtelua edustavasta väittämästä eri mieltä. On kuitenkin huomionarvoista, että myös luterilaisen kirkon jäsenistä 16 prosenttia oli väittämästä eri mieltä, eli näkemyseroa enemmistöuskonnon jäsenten ja muiden välillä ei voida pitää erityisen dramaattisena. Lisäksi huomionarvoista tässäkin kysymyksessä on neutraalilla kannalla olevien sekä kantaa ottamattomien vastaajien kohtuullisen suuret osuudet kaikissa vastaajaryhmissä, mikä osaltaan kertoo akuuttien jännitteiden puuttumisesta. Myös väittämästä täysin eri mieltä olevien osuuden pienuus kaikissa vastaajaryhmissä kertoo samaa.

Uskonnonvapauden merkitys

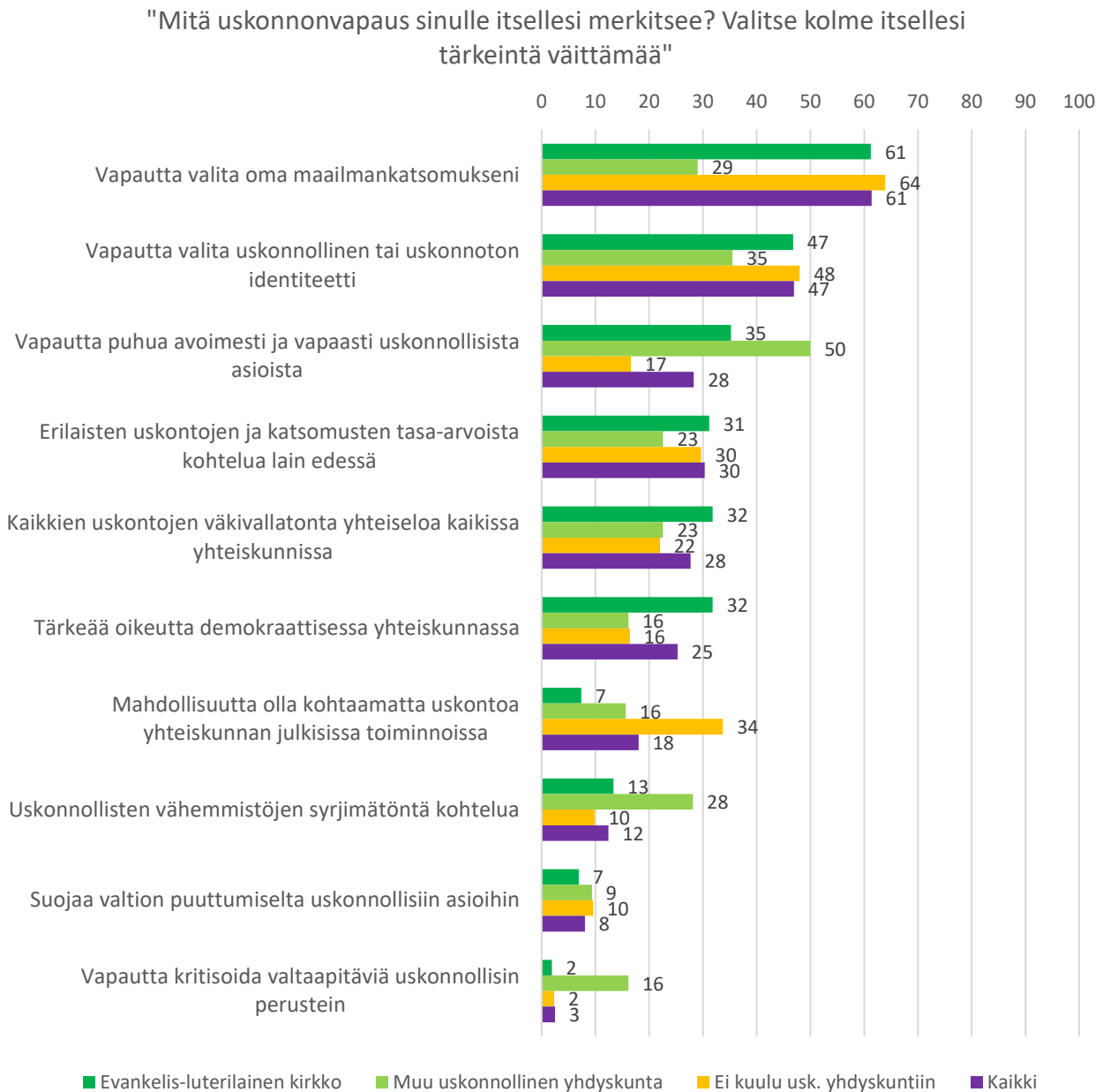
Kyselyssä suomalaisilta tiedusteltiin myös uskonnonvapaudelle annettuja merkityksiä. Ensimmäisessä kysymyksessä vastaajia pyydettiin poimimaan 10 väittämän joukosta kolme heille itselleen tärkeintä uskonnonvapauden merkitystä koskevaa väittämää (kuvio 3). Väittämien joukosta kaksi nousi selkeästi ylitse muiden. Kaikista vastaajista kolme viidestä (61 %) valitsi väittämän, jonka mukaan uskonnonvapaus merkitsee ”vapautta valita oma maailmankatsomukseni”. Lähes samansisältöisen väittämän, ”vapautta valita uskonnollinen tai uskonnoton identiteetti”, valitsi myös lähes puolet (47 %) vastaajista. Tulos kertoo yksilöllisen valinnanvapauden suuresta merkityksestä suhteessa uskontoihin ja katsomuksiin.

Seuraavaksi eniten poimittiin katsomusten ja uskontojen tasa-arvoon ja oikeuksiin liittyviä merkityksiä, kuten ”erilaisten uskontojen ja katsomusten tasa-arvoista kohtelua lain edessä” (30 %), ”kaikkien uskontojen väkivallatonta yhteiseloä kaikissa yhteiskunnissa” (27 %). Kuitenkin erityisesti uskonnollisten vähemmistöjen syrjimätön kohtelu oli tärkeää vain 13 prosentille vastaajista.

Lähes yhtä monille uskonnonvapaus liittyi liberaalin yhteiskunnan ihanteisiin kuten sananvapauteen ja demokratiaan. Noin neljäsosalle vastaajista se merkitsi ”vapautta puhua avoimesti ja vapaasti uskonnollisista asioista” (28 %) sekä ”tärkeää oikeutta demokraattisessa yhteiskunnassa” (25 %).

Lähes viidesosa (18 %) vastaajista poimi joukkoon laisismiin viittaavan käsityksen, jonka mukaan uskonnonvapaus tarkoittaa ”mahdollisuutta olla kohtaamatta uskontoa yhteiskunnan julkisissa toiminnoissa”. Sille vastakkaista käsitystä, jonka mukaan uskonnonvapaus merkitsee ”suojava valtion puuttumiselta uskonnollisiin asioihin”, kannatti vain alle joka kymmenes (8 %). Kaikkein vähiten poimintoja sai väittämä, jonka mukaan uskonnonvapaus tarkoittaa ”vapautta kritisoida valtaapitäviä uskonnollisin perustein”. Sen valitsi vain kaksi prosenttia vastaajista. Tulos heijastelee todennäköisesti sitä, että uskonto nähdään hyvin epäpoliittisena elämänalueena eikä sitä kaivata lisää politiikkaan.

Kuvio 3. Uskonnonvapauden merkitykset suomalaisille uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden mukaan (%). GE 2022, N = 1 104.



On huomionarvoista, että evankelis-luterilaisen kirkon jäsenten ja uskonnollisiin yhdyskuntaan kuulumattomien välillä ei ollut prioriteettijärjestyksen kärjen osalta juuri minkäänlaisia eroja. Molemmissa ryhmissä omaa valinnanvapautta pidettiin likipitäen yhtä tärkeänä. Tärkeä havainto on sekin, että uskontojen ja katsomusten tasa-arvoinen kohtelu oli likipitäen yhtä tärkeää kaikissa kolmessa ryhmässä, myös muihin uskonnollisiin yhdyskuntaan kuuluvien keskuudessa.

Sen sijaan muilta osin uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyydellä oli varsin selkeä yhteys siihen, mitä asioita pidettiin tärkeänä. Esimerkiksi muihin uskonnollisiin yhdyskuntaan kuuluvilla korostui erityisesti vapaus puhua avoimesti ja vapaasti uskonnollisista asioista. Näkemyksen oli valinnut puolet muihin yhdyskuntaan kuuluvista vastaajista. Heille oli myös luonnollisesti keskimääräistä tärkeämpää uskonnollisten vähemmistöjen syrjimätön kohtelu, minkä lähes kolmasosa (28 %) oli valinnut kolmen tärkeimmän merkityksen joukkoon. Vastaavasti uskonnollisiin yhdyskuntaan kuulumattomien keskuudessa korostui

erityisesti mahdollisuus olla kohtaamatta uskontoa yhteiskunnan julkisissa toiminnoissa, mitä kolmasosa (34 %) piti tärkeänä.

Suhtautuminen uskonnonvapauden konkreettisiin ilmentymiin

Kyselyssä vastaajilta tiedusteltiin myös suhtautumista konkreettisempiin kysymyksiin uskonnonvapaudesta (kuvio 4). Kaikkein eniten samaa mieltä oltiin väittämästä ”jokaisen on tärkeää voida vaihtaa uskontoa”. Tässä kysymyksessä ei myöskään ollut minkäänlaista eroa eri vastaajaryhmien välillä, vaan evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä, muihin yhdyskuntiin kuuluvista ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista lähes yhdeksän kymmenestä (84–86 %) oli väittämästä vähintään jokseenkin samaa mieltä.

Myös siitä oltiin hyvin yksimielisiä, että ”kaikkien tulisi voida solmia avioliittonsa oman vakaumuksensa mukaisesti”. Noin kolme neljäsosaa (74–75 %) vastaajista kaikissa ryhmissä oli vähintään jokseenkin samaa mieltä väitteestä.

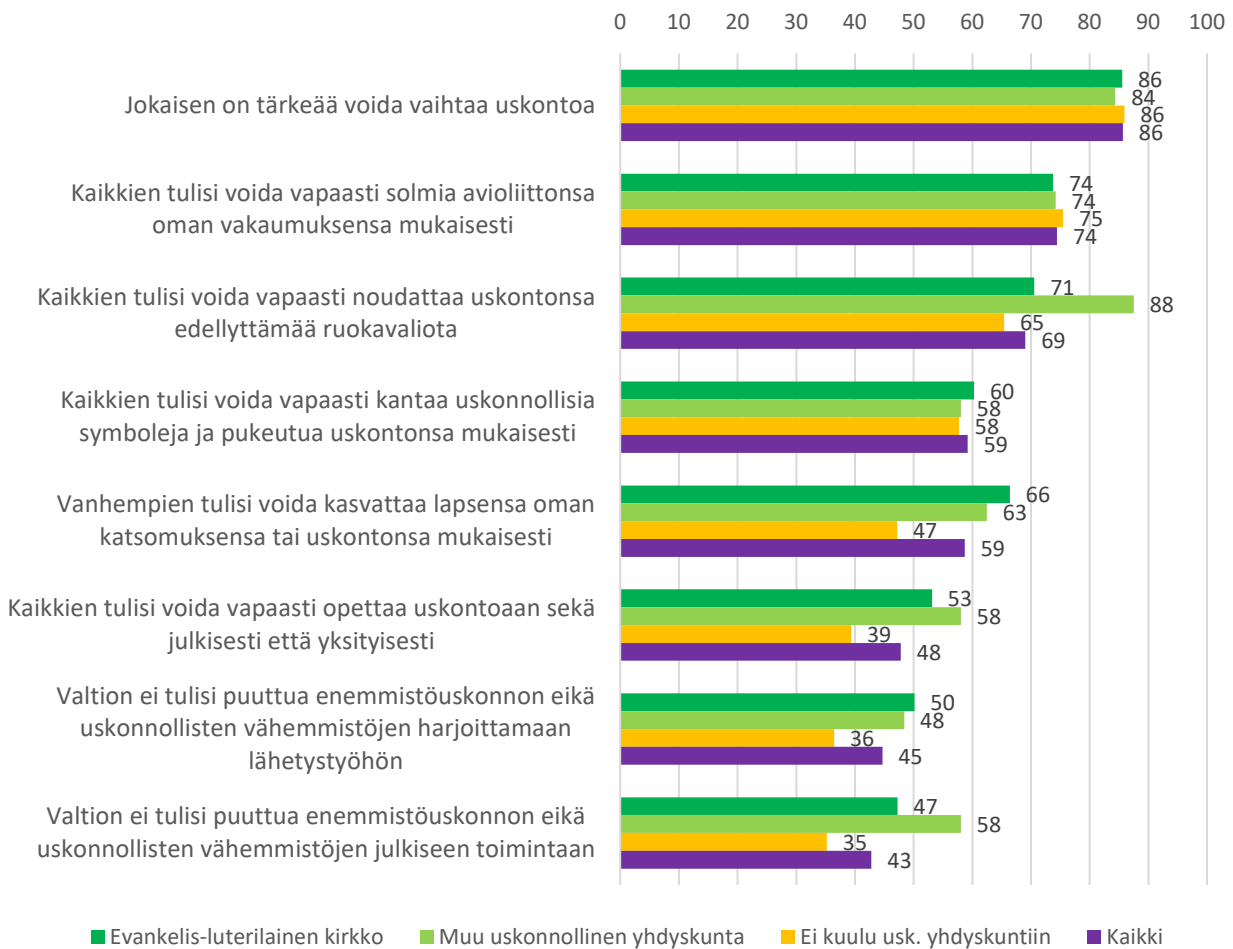
Sama päti uskonnollisiin symboleihin. Noin kolme viidesosaa (58–60 %) kaikkien ryhmien vastaajista oli vähintään jokseenkin samaa mieltä väittämästä ”kaikkien tulisi voida vapaasti kantaa uskonnollisia symboleja ja pukeutua uskontonsa mukaisesti”.

Sen sijaan mielipiteet jakoutuivat jossain määrin enemmän ruokavaliota koskevassa kysymyksessä. Lähes yhdeksän kymmenestä (88 %) muihin yhdyskuntiin kuuluvista oli samalla kannalla väittämästä ”kaikkien tulisi voida vapaasti noudattaa uskontonsa edellyttämää ruokavaliota”. Evankelis-luterilaisen kirkon jäsenistä ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista noin kaksi kolmasosaa oli asiasta samalla kannalla. On luonnollista, että enemmistökuultuuria edustaville ruokavaliota koskevat kysymykset eivät ole samalla tavalla tärkeitä kuin monille vähemmistöille.

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat erottuivat yhdyskuntiin kuulumattomista väittämissä, jotka koskivat lasten kasvatusta vanhempien uskonnon mukaisesti, uskonnon julkisesta opettamisesta, lähetystyöstä sekä valtion puuttumattomuudesta uskonnollisten yhteisöjen julkiseen toimintaan. Esimerkiksi uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista vastaajista noin kaksi kolmasosaa (ev.lut. 66 % ja muut 63 %) vähintään jokseenkin samaa mieltä siitä, että ”vanhempien tulisi voida kasvattaa lapsensa oman katsomuksensa tai uskontonsa mukaisesti”, yhdyskuntiin kuulumattomista vain vajaa puolet (47 %) oli yhtä myönteisiä tässä asiassa.

Likipitäen samansuuruinen ero oli nähtävissä myös väittämissä ”kaikkien tulisi voida vapaasti opettaa uskontoaan sekä julkisesti että yksityisesti”, ”valtion ei tulisi puuttua enemmistöuskonnon eikä uskonnollisten vähemmistöjen harjoittamaan lähetystyöhön”, sekä ”valtion ei tulisi puuttua enemmistöuskonnon eikä uskonnollisten vähemmistöjen julkiseen toimintaan”. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista vastaajista noin puolet oli vähintään jokseenkin samaa mieltä näistä väittämissä. Sen sijaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista vastaava osuus oli vain noin kolmasosan suuruinen. Yhteensä hieman alle puolet kaikista vastaajista suhtautui näihin väittämiin myönteisesti.

Kuvio 4. Suhtautuminen uskonnonvapauden ilmentymismuotoihin uskonnollisen yhdyskunnan jäsenyyden mukaan. Täysin tai osittain samaa mieltä olevien %-osuudet. GE 2022, N = 1 079–1 082.



Viimeksi mainitut tulokset ovat sikäli odotettavia, että kaikissa väittämässä tiedusteltiin nimenomaan uskonnollisia yhteisöjä koskevia vapauksia. On luonnollista, että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomilla on niitä kohtaan enemmän varauksia. Kokonaisuuden kannalta onkin silmiinpistävämpää se, kuinka yhdenmukaisia kokonaisuutena ottaen vastaukset eri ryhmissä olivat. Uskonnon opettamista, lähetystyötä ja uskontojen julkista toimintaa koskevia kysymyksiä lukuun ottamatta runsaasti yli puolet suomalaisista suhtautui myönteisesti uskonnonvapauteen näissä kysymyksissä. Huomionarvoista oli erityisesti kaikkien ryhmien liki yksimielinen suhtautuminen ihmisten mahdollisuuteen solmia avioliittonsa oman katsomuksensa mukaisesti, noudattaa oman katsomuksensa mukaista ruokavaliota tai kantaa uskonnollisia symboleja.

Johtopäätökset

Edellä kuvatut havainnot kertovat runsain mitoin siitä, kuinka haastava kysymys uskonnonvapaudesta on moniarvoisessa yhteiskunnassa. Edes teoreetikot eivät ole yksimielisiä siitä, mikä julkisen vallan rooli asiassa tulisi olla. Yksimielisiä ollaan lähinnä siitä, että uskonnollinen ja poliittinen auktoriteetti tulisi liberaalissa demokratiassa pitää jollakin tapaa toisistaan erillisinä. Näkemykset eroavat kuitenkin jyrkästi sen suhteen, mitä tämä käytännössä tarkoittaa. Laisististen näkemysten mukaan se ei tarkoita pelkästään uskonnon tukemisen välttämistä, vaan myös uskonnon aktiivista rajoittamista julkisessa tilassa. Riippumattomuutta korostavien näkemysten mukaan sen sijaan uskonnon ja valtion välillä tulisi vallita jonkinlainen palomuri niin, ettei kumpikaan pääse vaikuttamaan toisiinsa. Neutralististen mallien mukaan

valtio sen sijaan voi tukea tai rajoittaa uskontoja, mutta sen tulee tapahtua mitään uskontoa suosimatta. Yhdessä mallissa korostetaan uskonnoille koituvien seuraamusten tasapuolisuutta, sen sijaan toisen mallin mukaan oleellista on, ettei toimia oikeuteta jotakin uskontoa suosivilla perusteilla, vaikka seuraamukset eri katsomuksille olisivat erilaiset.

Lisäksi koko kysymyksenasettelua vääristää se, että tarkastelussa on useimmiten pelkästään uskontojen suhde julkiseen valtaan. Historiallisessa katsannossa on kuitenkin ilmeistä, että myös uskonnottomien ideologioiden suosiminen voi olla vakava uhka paitsi uskonnonvapaudelle, myös monille muille ihmisoikeuksille. Siksi monet ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että valtion roolissa tulisi huomioida koko katsomuksellinen spektri, eikä pelkästään uskontoja.

Myös empiiriset tarkastelut osoittavat, että uskonnon ja valtion erottamista koskevat teoreettiset ihanteet toteutuvat suhteellisen harvoin, huolimatta siitä, että monien maiden perustuslaeissa on kirjaus uskonnon ja valtion erottamisesta. Edes liberaalien demokratioiden keskuudessa ihanteet eivät valtaosin ole toteutuneet. Nämä havainnot saattavat kertoa paitsi uskonnon yhteiskunnallisen merkityksen sitkeydestä ja pysyvyydestä, myös lisääntyneestä pyrkimyksestä kontrolloida ja rajoittaa uskontoja. Kyse ei likimainkaan aina ole julkisen vallan tuesta uskonnolle, vaan yhtä hyvin kyse voi olla siitä, että julkinen valta toimillaan pyrkii rajoittamaan, kontrolloimaan ja sääntelemään uskonnollista elämää. Valtiollinen uskonnolliseen elämään puuttuminen lisääntyy paitsi uskonnollisissa valtioissa, myös sellaisissa, joissa suhde uskontoon on kielteinen tai vihamielinen.

Näistä syistä koko kysymys uskonnon ja valtion erottamisesta voi olla väärin asetettu. Ihanne julkisen vallan täydellisestä irrottamisesta uskonnoista ja katsomuksista voi päinvastoin viedä keskustelun harhapoluille, mikä voi suorastaan haitata sosiaalisesti optimaalisen uskonnonvapauden saavuttamista. Kuten Fox on asian ilmaissut, tärkeämpää olisi kyetä kysymään, kuinka suuressa määrin ja millä tavoin julkinen valta voi olla vuorovaikutuksessa uskontojen ja katsomusten kanssa ilman, että demokratia tai uskonnonvapaus vaarantuvat.

Myös kyselyn tulokset suomalaisten asenteista kertoivat samasta perusasetelmasta. Yhtäältä ihanne valtion ja uskonnon täydellisestä riippumattomuudesta toisistaan oli vahva, lähes kolmasosa suomalaisista edusti näkemystä, jonka mukaan valtio ei voisi tukea eikä rajoittaa uskontoa millään tavoin. Samaan aikaan yli kaksi viidestä kannatti jonkinlaista valtion tukea uskonnoille, joskin näkemykset hajaantuivat uskonnollisen valtion, historiallisia uskontoja suosivien ja uskontoja tasapuolisesti kohtelevien mallien välillä. Lisäksi noin joka kymmenes kannatti jonkinasteista uskontojen aktiivista rajoittamista julkisessa elämässä. Näin voimakas näkemysten jakaantuminen ennustaa, ettei myöskään poliittista yksituumaisuutta näissä asioissa ole helppoa saavuttaa.

Myös näkemykset siitä, millä tavoin Suomen valtio nykyisellään kohtelee eri uskontoja ja katsomuksia jakaantuivat selvästi. Noin kolmasosa suomalaisista oli sitä mieltä, että uskontoja ja katsomuksia kohdellaan yhtäläisesti, runsas viidennes oli tästä eri mieltä, noin neljäsosa oli neutraalilla kannalla ja loput eivät osanneet ottaa asiaan kantaa. Vaikka vastaajien uskonnollinen tausta vaikutti ennakoitavalla tavalla vastaamiseen, erot enemmistöuskonnon, uskonnollisten vähemmistöjen ja uskontokuntiin kuulumattomien välillä eivät olleet huomiota herättävän jyrkkiä. Myönteisiä ja kielteisiä kantoja yhtäläistä kohtelua edustavaan väittämään löytyi maltillisesti vaihtelevassa määrin kaikista ryhmistä, mikä kertoo jyrkän polarisaation puuttumisesta näissä kysymyksissä.

Kun kyselyssä porauduttiin tarkemmin uskonnonvapautta koskeviin merkityksiin, kävi ilmi huomionarvoinen havainto: valtaosalle se kytkeytyi vahvasti yksilönvapauksiin. Noin kolmelle viidestä uskonnonvapaus merkitsi juuri vapautta valita oma maailmankatsomuksensa. Sen sijaan rakenteellisemmat näkökulmat uskontojen ja katsomusten tasa-arvoisesta kohtelusta lain edessä, tai osana demokraattista

yhteiskuntaa, olivat merkityksellisiä ainoastaan alle kolmannekselle vastaajia. Vielä vähemmän kannettiin huolta vähemmistöjen uskonnonvapaudesta, sen oli valinnut keskeisiin merkityksiin vain runsas kymmenesosa vastaajista.

Kun asiaa tiedusteltiin konkreettisten esimerkkien kautta, paljastui kuitenkin, että suuri enemmistö suomalaisista suhtautui myönteisesti ihmisten oikeuteen vaihtaa uskontoa, avioitua oman katsomuksensa mukaisesti, noudattaa uskontonsa edellyttämää ruokavaliota tai kantaa uskontonsa symboleja ja pukeutua sen mukaisesti. Ilmeistä onkin, että kun asiaa tarkastellaan yksilön oikeutena elää oman vakaumuksensa mukaista elämää, kannatus uskonnonvapaudelle suomalaisten keskuudessa on varsin suurta. Myös tämä havainto vahvistaa sen, että uskonnonvapaus niveltyy osaksi laajempaa yksilönvapauksien arvostuksen nousua, joka on leimannut viimeisten vuosikymmenien ajan länsimaista kulttuurin muutosta. Russell Sandbergin sanoin kyse on subjektiivisen käänteen mukaisesta uskonnonvapauden tulkinnasta.³² Se myös tukee Taylorin esittämää näkemystä, jonka mukaan uskonnonvapautta ei tulisi tarkastella pelkästään julkisen vallan suhteena uskontoihin, vaan katsomukselliseen moninaisuuteen koko sen laajuudessa, olipa kyseessä sitten uskonnollisista tai uskonnottomista vakaumuksista.

³² Sandberg 2014.

Lähteet ja kirjallisuus

- Breskaya, Olga; Finke Roger & Giordan, Giuseppe (eds.), 2021. Religious Freedom: Social Scientific Approaches. *Annual Review of the Sociology of Religion*, vol. 12. Leiden: Brill.
- Breskaya, Olga & Giordan, Giuseppe, 2019. Measuring the Social Perception on Religious Freedom: A Sociological Perspective. *Religions* 10, 1–18. DOI:10.3390/rel10040274
- Breskaya, Olga; Richardson, James T. & Giordan, Giuseppe, 2018. Human Rights and Religion: A Sociological Perspective. *Journal for the Scientific Study of Religion* 57 (3): 419–432.
- Bruce, Steve, 2003. *Politics & Religion*. Cambridge: Polity Press.
- Calhoun, Craig; Juergensmeyer, Mark & VanAntwerpen, Jonathan (eds.), 2011. *Rethinking Secularism*. Oxford: Oxford University Press.
- Casanova, José, 2009. The Secular and Secularisms. *Social Research* 76 (4), 1049–1066.
- Christoffersen, Lisbet; Modéer, Kjell Å & Andersen, Svend (eds.), 2010. *Law & Religion in the 21st Century – Nordic Perspectives*. Copenhagen: DJØF Publishing.
- Diotallevi, Luca, 2015. Religion and State- in the Twenty-First Century: The Alternative between Laïcité and Religious Freedom. – Titus Hjelm (ed.), *Is God Back? Reconsidering the New Visibility of Religion*, 107–117. London: Bloomsbury.
- Driessen, Michael D. P. 2010. Religion, State, and Democracy: Analyzing Two Dimensions of Church-State Arrangements. *Politics and Religion* 3 (1): 55–80.
- Ferrari, Silvio & Pastorelli, Sabrina, (eds.), 2012. *Religion in Public Spaces: A European Perspective*. Farnham: Ashgate.
- Finke, Roger, 2013. Origins and Consequences of Religious Freedom: A Global Overview. *Sociology of Religion* 74 (3): 297–313.
- Fox, Jonathan, 2007. Do Democracies Have Separation of Religion and State? *Canadian Journal of Political Science* 40 (1), 1–25.
- Fox, Jonathan, 2008. *A World Survey of Religion and State*. New York: Cambridge University Press.
- Fox, Jonathan, 2013. *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*. New York NY: Routledge.
- Fox, Jonathan, 2015. *Political Secularism, Religion, and the State: A Time Series Analysis of Worldwide Data*. New York: Cambridge University Press.
- Fox, Jonathan 2016. *The Unfree Exercise of Religion. A World Survey of Discrimination against Religious Minorities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Furseth, Inger (ed.), 2018. *Religious Complexity: Comparing Nordic Countries*. Cham: Palgrave.
- Furseth, Inger, 2021. Religious Complexity: Theorizing Multiple Religious Trends, *Journal of Contemporary Religion*, 36(1), 1-18, DOI: 10.1080/13537903.2021.1889138
- Furseth, Inger, 2022. Nordic Europe. – Grace Davie & Lucian N. Leustean (eds.), *The Oxford Handbook of Religion and Europe*, 697–712. Oxford: Oxford University Press.
- Grim, Brian J. & Finke, Roger, 2006. International Religion Indexes: Government Regulation, Government Favoritism, and Social Regulation of Religion. *Interdisciplinary Journal of Research on Religion* 2(1), 1–40.
- Grim, Brian J. & Finke, Roger, 2011. *The Price of Freedom Denied*. New York NY: Cambridge University Press.
- Hertzke, Allen D. 2013. Introduction: Advancing the First Freedom in the Twenty-First Century. – Allen D. Hertzke (ed.), *The Future of Religious Freedom: Global Challenges*, 3–27. Oxford: Oxford University Press.

Hjelm, Titus, 2014. National piety: Religious equality, freedom of religion and national identity in Finnish political discourse. *Religion*, 44(1): 28-45, DOI: 10.1080/0048721X.2013.857366

Hjelm, Titus (ed.), 2015. *Is God Back? Reconsidering the New Visibility of Religion*. London: Bloomsbury.

Hjelm, Titus, 2021. Kansankirkkoideologia ja uskonnollisen eriarvoisuuden uusintaminen. Parlamentaarisen diskurssin kriittinen analyysi. – Titus Hjelm (toim.), *Uskonto, kieli ja yhteiskunta Johdatus diskursiiviseen uskonnontutkimukseen*, 224–243. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Konttori, Johanna, 2015. *Monsieur, näkemyksemme eivät ole samalta planeetalt! Poliittisen ja yhteiskunnallisen eliitin tulkintoja islamista ja kansallisesta identiteetistä musliminaisten pukeutumisesta käydyissä keskusteluissa 2000-luvun Ranskassa*. (Uskontotiede, 15) Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lind, Anna-Sara; Lövheim, Mia & Zackariasson, Ulf, 2016. *Reconsidering Religion, Law, and Democracy: New Challenges for Society and Research*. Lund: Nordic Academic Press.

Lövheim, Mia; Lindberg, Jonas; Botvar, Pål Ketil; Christensen, Henrik Reintoft; Niemelä, Kati & Bäckström, Anders, 2018. Religion on the Political Agenda. – *Religious Complexity: Comparing Nordic Countries*, edited by Inger Furseth, 137–192. Cham: Palgrave.

Madeley, John, 2003a. European Liberal Democracy and the Principle of State Religious Neutrality. *West European Politics*, 26(1): 1–22, DOI: 10.1080/01402380412331300177

Madeley, John, 2003b. A Framework for the Comparative Analysis of Church-State Relations in Europe. *West European Politics* 26(1), 23–50. DOI: 10.1080/01402380412331300187.

Marshall, Paul A. (ed.), 2000. *Religious Freedom in the World*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

Mazie, Steven, V. 2004. Rethinking Religious Establishment and Liberal Democracy: Lessons from Israel. *Brandywine Review of Faith and International Affairs* 2(2): 3–12.

Nynäs, Peter; Lassander, Mika & Utriainen, Terhi (eds.), 2012. *Post-Secular Society*. New Brunswick NJ: Transaction Publishers.

Pesonen, Heikki; Sakaranaho, Tuula & Paukkunen, Sini, (eds.), 2019. *Uskonto ja maailmanpolitiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Pew Forum on Religion & Public Life, 2009. *Global Restrictions on Religion*. Available at: <https://www.pewresearch.org/religion/2009/12/17/global-restrictions-on-religion/> (Viitattu 10.3.2023).

Pew Research Center, 2021. *Globally, Social Hostilities Related to Religion Decline in 2019, While Government Restrictions Remain at Highest Levels*. Available at: <https://www.pewresearch.org/religion/2021/09/30/globally-social-hostilities-related-to-religion-decline-in-2019-while-government-restrictions-remain-at-highest-levels/> (viitattu 10.3.2023).

Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Oxford University Press.

Richardson, James T. 2006. The Sociology of Religious Freedom: A Structural and Socio-Legal Analysis. *Sociology of Religion* 67(3): 271–294.

Sandberg, Russell, 2014. *Religion, Law and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sakaranaho, Tuula, 2006. *Religious Freedom, Multiculturalism, Islam: Cross-Reading Finland and Ireland*. Leiden: Brill.

Sakaranaho, Tuula & Mäkelä, Essi, 2020. Uskonnonvapaus ihmisoikeutena. – Heikki Pesonen & Tuula Sakaranaho (toim.), *Uskontotieteen ilmiöitä ja näkökulmia*. Helsinki: Gaudeamus.

Sihvola, Juha, 2011. *Maailmankansalaisen uskonto*. Helsinki: Otava.

Slotte, Pamela; Gregersen, Niels Henrik & Årsheim, Helge, 2022. *Internationalization and Re-Confessionalization: Law and Religion in the Nordic Realm 1945–2017*. Odense: University Press of Southern Denmark.

Taylor, Charles, 2013/2010. The Meaning of Secularism. – Silvio Ferrari & Rinaldo Christofori (eds.), *Religion in the Public Space*. Vol. III, 29–34. Farnham: Ashgate. (Alkuperäinen julkaisu: *The Hedgehog Review*, Fall 2010, 23–34.)

Toft, Monica Duffy; Philpott, Daniel & Shah, Timothy Samuel, 2011. *God's Century: Resurgent Religion and Global Politics*. New York: W.W. Norton.

Ziebertz, Hans Georg & Hirsch Ballin, Ernst, (eds.), 2016. *Freedom of Religion in the 21st Century: A Human Rights Perspective on the Relation between Politics and Religion*. Leiden: Brill.

Äystö, Tuomas, 2019. *Religious Insult as a Societal Concern in the 21st Century Finland*. Turku: Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis, b489. Humaniora.